

ПРОБЛЕМИ ЗМІСТУ І МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Макроекономіка. Підручник

В.Д.Лагутін, д-р екон. наук

Київський національний торговельно-економічний університет

Тема 3. ТЕОРІЯ МАКРОЕКОНОМІКИ І МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

- 3.1. Кейнсіанські теоретичні засади макроекономіки
- 3.2. Неокласичні теоретичні засади макроекономіки
- 3.3. Теорія макроекономічної політики держави

Література

1. Агапова Т.А., Серегина С.Ф. Макроекономіка: Учебник / Под общ. ред. А.В.Сидоровича. – М.: "Дело и сервис", 2001.
2. Лейонхуфвуд А. Макроэкономическая теория в двадцатом столетии: основные вехи развития // Вопросы экономики. – 2006. – № 11.
3. Макроекономіка: Підручник / За ред. В.Д.Базилевича. – К.: "Знання", 2004.
4. Мэнкью Н.Г. Макроекономіка. – М.: Изд-во МГУ, 1994.
5. Сакс Дж.Д., Ларрен Ф.Б. Макроекономіка: Глобальный подход. – М.: "Дело", 1996.

Перед вивченням конкретних макроекономічних проблем дуже важливо зрозуміти загальну логіку еволюції теорії макроекономіки, сутність основних макроекономічних концепцій. Починаючи з 1930–1940-х років макроекономічна наука розвивається на основі гострих дискусій і одночасного пошуку синтезу (компромісу) між ідеями кейнсіанців і неокласиків.

3.1. Кейнсіанські теоретичні засади макроекономіки

Макроекономіка в сучасному розумінні її змісту бере свій початок із теорії Дж.Кейнса. Впродовж 1971–1989 років у Лондоні було видано 30-томне зібрання творів Дж.Кейнса¹. На жаль, дуже багато його праць залишаються невідомими українському читачу.

Макроекономіка як наука виникла разом із виходом праці Дж.Кейнса "Загальна теорія зайнятості, процента і грошей". Кейнсіанська теорія, як вважав її засновник, має загальний характер, на протипагу класичній теорії, постулати якої можуть бути застосовані лише до особливого випадку функціонування економічної системи.

¹ Keynes J.M. The Collected Writings of John Maynard Keynes / eds D.Moggridge and E. Johnson. 30 vols. – London: Macmillan, 1971–1989.

Дж.Кейнс, на відміну від неокласиків, вважав, що розвинена економіка досконалої конкуренції автоматично не тяжіє до стану повної зайнятості. Негнучкість заробітної плати і цін, низька еластичність інвестиційного попиту щодо відсотка, "пастка ліквідності", що є радше правилом, аніж винятком, істотно заважає досягненню макроекономічної рівноваги² за умов повної зайнятості.

Отже, суть кейнсіанської теорії полягає у визнанні можливості "рівноваги в умовах безробіття", в обґрунтуванні того, що в конкурентній економіці не існує механізму, який би забезпечував повну зайнятість. Макроекономічна теорія Дж.Кейнса стала справжньою революцією в економічній науці³.

Дж.Кейнс вважав класиком кожного економіста, який стояв на позиціях закону Сея⁴. Під законом Сея в кейнсіанській теорії розумівся постулат, за яким будь-яке зростання продукції автоматично породжує еквівалентне збільшення витрат і доходів, причому в розмірах, здатних підтримувати економіку у стані повної зайнятості⁵. В сучасній теорії те, що Дж.Кейнс називав законом Сея, як правило, називають законом Вальраса⁶.

Теорія Дж.Кейнса дістала назву "макроекономіка", на противагу мікроекономіці, що була предметом аналізу неокласичної школи економічної науки наприкінці XIX – на початку XX століть. Виникнення кейнсіанства було зумовлене необхідністю розглядати економіку на рівні агрегованих величин. Дж.Кейнс довів, що макросистема має специфічні особливості, які не дозволяють використовувати для її дослідження стандартний рівноважний аналіз.

Дж.Кейнс уперше сформулював макроекономічну теорію у формі моделей⁷, у яких змінні та зв'язки між ними виражені так, щоб їх можна було математично формалізувати і перевірити. Таким чином, на перше місце в макроекономіці вийшов метод економетричного моделювання. Важливою є та обставина, що розвиток Дж.Кейнсом теорії макроекономіки збігся з суттєвим прогресом в офіційній статистиці західних країн, що забезпечувало макроекономістів необхідними інформаційними ресурсами для проведення дослідження агрегованих величин, насамперед на підставі системи національних рахунків.

Центральна ланка теорії Дж.Кейнса – "принцип ефективного попиту" в органічній єдності з проблемою досягнення повної зайнятості. Регулюючи сукупний попит, держава найбільшою мірою впливає на економіку. Розгляд сукупного попиту як основної макроекономічної змінної, що визначає рівень економічної активності в економіці, й означає відмову від закону Сея. Отже, за ранньою версією кейнсіанства, економічна активність визначається рівнем сукупного попиту в економіці, а зростання попиту здатне привести безробіття до найнижчого рівня. А головним чинни-

² Рівновага (equilibrium) є засадничою категорією макроекономіки.

³ Див.: Klein L.R. The Keynesian Revolution. – London: Macmillan, 1947.

⁴ Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе. – М., 1994. – С. 627.

⁵ Детальніше зміст закону Сея буде розглянуто в розділі 3.2.

⁶ Лейонхуфвуд А. Кейнс как последователь А.Маршалла // Вопросы экономики. – 2006. – № 5. – С. 37.

⁷ У макроекономіці поняття "теорія" і "модель" є, по суті, синонімами.

ком зростання сукупного попиту є експансіоністська макроекономічна політика держави. Держава стимулює попит або збільшенням своїх видатків, або розширенням грошової маси.

Для обґрунтування цієї теорії Дж.Кейнс увів поняття граничної ефективності капіталу.

Природні дефекти ринкової системи, вважає вчений, можуть бути подолані методами макроекономічної політики. Кейнсіанська макроекономіка була спрямована на лікування хвороб вільної ринкової системи, які гостро виявилися під час Великої депресії 1929–1933 років. Саме Велика депресія сформувала чітку суспільну потребу в макроекономічному поясненні та розв'язанні проблем кризи.

Значно менше уваги у вітчизняній економічній літературі приділено ідеям М.Калецького, який незалежно від Кейнса дійшов у своїх дослідженнях до аналогічних результатів⁸.

1937 року Дж.Хікс у статті "Кейнс і "класики" обґрунтував модель на підставі графіку кривих IS і LM і презентував її як сутність кейнсіанської теорії⁹. Сам Дж.Кейнс також вважав, що модель IS–LM є досить вірною формальною демонстрацією його макроекономічної теорії. Проте прямого ототожнення ідей Дж.Кейнса з моделлю IS–LM бути не може.

Дж.Кейнс виходив із міркування про негнучкість (у бік зниження) заробітної плати найманих працівників. Він пов'язував це з так званою грошовою ілюзією робітників: вони не хочуть працювати за зниженої номінальної грошової заробітної плати, але працюватимуть за ще нижчої реальної зарплати, спричиненої зростанням цін (інфляцією).

Грошову теорію Дж.Кейнса слід розглядати як заперечення кількісної теорії грошей. Він поміняв місцями передумови, на яких базується кількісна теорія, розглядаючи ціни як величину постійну, а виробництво – як змінну. Крім того, заперечив стабільність V і стверджував, що збільшення M може бути компенсоване зменшенням V . У Дж.Кейнса гроші впливають на сукупні доходи, сукупні витрати, споживання, заощадження та інвестиції через дію відсоткової ставки. Особливо значущим є принцип переваги ліквідності¹⁰. Кейнс розробив теорію переваг ліквідності, щоб показати зв'язок безробіття з основними властивостями відсотка і грошей.

Поряд із регулюванням заробітної плати Дж.Кейнс розглядає такі важливі інструменти регулювання сукупного попиту, як фіскальна і монетарна політика. Фіскальну політику він вважає найважливішою, а регулювання за допомогою монетарних важелів – недостатньо надійним. Головним інструментом економічної політики держави для управління сукупним попитом є, на думку вченого, державний бюджет. Під час економічної кризи держава має скорочувати податки і збільшувати державні видатки навіть за рахунок зростання державного дефіциту, тобто посилюючи сукуп-

⁸ Див.: *Kalecki M. Selected Essays on the Dynamics of the Capitalist Economy.* – Cambridge: Cambridge University Press, 1971.

⁹ *Лейонхуфвуд А. Макроэкономическая теория в двадцатом столетии: основные вехи развития // Вопросы экономики.* – 2006. – № 11. – С. 36.

¹⁰ Див., напр.: *Дэвидсон П. Посткейнсианская школа в макроэкономической теории // Вопросы экономики.* – 2006. – № 8. – С. 84.

ний попит. Так, для виходу західних країн із Великої депресії кейнсіанська теорія запропонувала дефіцитне бюджетне фінансування. За економічного зростання держава, навпаки, має збільшувати податки і обмежувати видатки. Наукові ідеї та політико-економічні рекомендації кейнсіанської теорії домінували в розвинених країнах світу впродовж 1940–1970-х років.

У 1950–1960-х роках для позначення макроекономічного аналізу, в основі якого лежало намагання розвинути і доповнити ідеї Кейнса з позицій нової інтерпретації моделі IS–LM, почав широко застосовуватися термін "посткейнсіанство". Насамперед, натрапляємо на нього у працях Р.Харрода, Е.Хансена, Е.Домара, Н.Калдора, Дж.Робінсон, П.Сраффи та ін.

Посткейнсіанство розвинуло позитивні аспекти вчення Дж.Кейнса, усунуло деякі притаманні йому недоліки, більшою мірою пристосувалося до вимог реальної економічної дійсності післявоєнного періоду. Як відомо, обмеженість кейнсіанської макроекономічної теорії пов'язана з применшенням ролі мікроекономічних засад макроекономіки, натомість посткейнсіанська макроекономіка ґрунтується на солідному мікроекономічному фундаменті.

Подальший розвиток кейнсіанської макроекономіки пов'язаний з ідеями неокласичного синтезу, в яких теорія загальної економічної рівноваги розглядається як ідеальна модель функціонування економічної системи. Проте, на відміну від неокласиків, які, по суті, заперечували необхідність державного втручання в економіку, неокласичний синтез передбачає використання різноманітних методів державного макроекономічного регулювання. Найвідомішими представниками неокласичного синтезу є американські економісти П.Самуельсон і Дж.Хікс, які намагалися поєднати кейнсіанство з неокласичним напрямом. Держава, на їхню думку, має спрямовувати свої дії, насамперед, проти монополізації економіки, а отже, недосконалої конкуренції, проводити антициклічне регулювання шляхом стимулювання економічного зростання, пом'якшення економічного спаду, опосередкованого впливу на ринковий механізм конкуренції за допомогою податків, боротьби із стагфляцією тощо.

На підставі оновлення кейнсіанства виникають різні його модифікації (неокейнсіанство). Незважаючи на всю проблемність нових ідей, у цілому вони виявилися досить плідними.

Важливе значення в розвитку неокейнсіанських теоретичних засад макроекономіки мала крива Філіпса. 1958 року А.Філіпс на основі побудови моделі, що відповідала агрегованим статистичним даним, установив залежність між інфляцією і безробіттям¹¹. Кейнсіанські погляди відбивав від'ємний нахил кривої Філіпса. Уряди західних країн на цій основі отримали досить дієвий макроекономічний інструмент вибору між інфляцією і безробіттям. Так тривало аж до 1970-х років, коли інфляція набула надмірно високого рівня, а стагфляція дискредитувала ідею кривої Філіпса. В 1970-х саме ця крива виявилася найслабшою ланкою неокейнсіанської

¹¹ *Phillips A.W.* The Relationship between Unemployment and the Rate of Change of Money Wages in the United Kingdom, 1861–1957 // *Economica*. – 1958. – Vol. 25. – P. 283–289.

макроекономіки. В умовах стагфляції взаємозв'язок інфляції з безробіттям радикально змінив свою конфігурацію.

Посткейнсіанці зробили висновок про багатоманітність конфігурації кривої Філіпса, поглибивши розуміння взаємодії між ринком праці та інфляційними процесами. Монетаристи розглядали форму кривої Філіпса як вертикальну пряму.

Відзначимо розвиток макроекономічної теорії відкритої економіки (open-economy macroeconomics, OEM). У Дж.Кейнса переважала макроекономічна теорія закритої економіки (closed-economy macroeconomics, SEM). Особливий інтерес до макроекономічних проблем відкритої економіки обумовлений розгортанням у сучасному світі глобалізаційних процесів. Для макроекономічного аналізу відкритої економіки розроблена модель IS-LM-BP, у якій зовнішня рівновага (external balance) розглядалася як збалансованість рахунку поточних операцій і рахунку руху капіталу в рамках платіжного балансу (BP – крива платіжного балансу (balance of payment)).

З кінця ХХ століття активно розвивається інституціональна макроекономічна теорія, яка робить акцент на залежності агрегованих результатів від поведінкових змінних і структури економічної влади¹². Інституціоналісти, як і кейнсіанці, підкреслюють, що механізм цін не може працювати за вальрасіанським зразком, тобто на основі механізму самоочищення ринків.

Сучасна макроекономічна теорія немислима поза науковими досягненнями Дж.Кейнса та його послідовників.

3.2. Неокласичні теоретичні засади макроекономіки

Неокласична економічна теорія має давню історію. Ще з "Дослідження про природу і причини багатства народів" А.Сміта в економічній науці була обґрунтована ідея про те, що конкуренція, вирівнюючи норми прибутку, призводить до оптимального розподілу праці та капіталу між галузями економіки. "Невидима рука" ринку при цьому забезпечує результат, який не залежить від волі та намірів індивідів. Ринковий автоматизм оптимізує розподіл ресурсів, а економіка ефективної конкуренції завжди тяжіє до повної зайнятості.

Класична теорія ґрунтується на доктрині "свободи підприємництва" ("laissez-faire"). Недаремно А.Сміт обмежував функції держави в ринковій економіці лишень охороною прав власності.

Основою класичної економічної теорії є мікроекономіка. Методологічний індивідуалізм класиків мав мало спільного з макроекономічним аналізом.

Початком класичної теорії макроекономіки, безумовно, є закон ринків Ж.Б.Сея. Суть цього закону можна виразити так: виробництво не тільки збільшує пропозицію товарів, а й завдяки необхідному покриттю витрат виробництва також породжує попит на ці товари. Отже, пропозиція поро-

¹² Сэмюэлс У.Дж. Институциональная экономическая теория // Панорама экономической мысли конца XX столетия: В 2-х т. – Т. 1. – СПб, 2002. – С. 134–135.

джує адекватний собі попит, а продукти сплачуються за продукти¹³. Там, де діє закон Сея, макроекономічна політика має бути спрямована лише на регулювання сукупної пропозиції, а не попиту.

Така постановка проблеми, по суті, ознаменувала вперше в економічній науці відокремлення макроекономічного аналізу від мікроекономіки. Йшлося про те, що окремий товар може бути вироблений у надлишку щодо решти товарів, натомість відносного перевиробництва всіх товарів бути не може. Останнє обумовлене також тим, що всі продавці неминуче є й покупцями. Загальне перевиробництво, або загальне недовиробництво в умовах вільної ринкової економіки неможливе (якщо відсутні збурення попиту на гроші).

Положення про неможливість загального перевиробництва товарів лежить в основі неокласичної теорії макроекономіки. За умови гнучкості цін економіка прагне до рівноваги з повним завантаженням потужностей. Гнучкість є не лише необхідною, але й достатньою умовою досягнення рівноваги.

Важливу теоретичну роль у розвитку макроекономічної науки відіграла тотожність Сея, згідно з якою грошовий ринок завжди перебуває в рівновазі, адже незалежно від рівня цін індивіди пропонують товари на ринку лише для того, щоб відразу ж використати виручені гроші для пред'явлення попиту на інші товари. Це важливий класичний постулат макроекономічного аналізу взаємозв'язку товарного ринку і ринку грошей.

Мікроекономічні засади сучасних неокласичних моделей макроекономіки сягають ідей Л.Вальраса. У вальрасіанській теорії індивід обирає оптимальні обсяги благ за заданих параметрів цін.

У теорії загальної рівноваги закон Вальраса (сукупна сума попиту в економіці за вартістю дорівнює сукупній сумі пропозиції, або суми доходів і витрат у суспільстві збігаються) вважається діючим унаслідок наявності бюджетних обмежень економічних агентів. Розв'язуючи проблему швидкості пристосування ціни до галузевого випуску, Л.Вальрас вводить поняття "tatonnement" (фр. – нащупування), що описує рух економічної системи до рівноваги.

Дж.Ст.Міль одним із перших в економічній теорії поставив питання про необхідність проведення чіткого розмежування між "статикою" і "динамікою". На цій підставі в макроекономіці виокремлюються короткостроковий і довгостроковий періоди. Динаміка в теорії макроекономіки означає аналіз, в основі якого лежать часові лаги (випередження і відставання). Звідси використання в макроекономічних моделях диференціальних рівнянь.

Важливими засобами осмислення макроекономічної рівноваги стали криві попиту і пропозиції за А.Маршаллом. Крива попиту повинна була мати від'ємний нахил, а крива пропозиції – позитивний. Саме на підставі маршалліанського "хреста" (перетину кривих попиту і пропозиції) обґрунтовуються ідеї "самоочищення" ринку від надмірного попиту і надмірної пропозиції, усталеності рівноважної ціни, ролі цін як ринкових сигналів,

¹³ Характеристику ідеї Сея про те, що пропозиція створює відповідний попит, сформулював Дж.Кейнс (*Кейнс Дж.М.* Общая теория занятости, процента и денег // Антология экономической классики: В 2-х т. – Т. 2. – М., 1992. – С. 149, 155).

завдяки яким покупці та продавці отримують відповідну інформацію про кон'юнктуру ринку.

Важливим досягненням теорії А.Маршалла було обґрунтування закону спадної граничної віддачі факторів виробництва.

На зламі ХІХ–ХХ століть сформувалася неокласична економічна концепція, яка обстоювала ідею про те, що ринкова економіка має внутрішній механізм стійкої динамічної рівноваги і не потребує суттєвої допомоги з боку держави. Конкурентний процес підштовхує економіку до стійкого стану повної зайнятості кожного разу, коли виробництво відхиляється в бік недовикористання виробничих потужностей. Неокласична теорія вважає, що за наявності гнучкої заробітної плати і рухомих цін відсоткова ставка приводить до рівноваги заощадження та інвестиції, а також попит та пропозицію грошей.

До Дж.Кейнса неокласична теорія була пов'язана головню з мікро-економічними розробками. Неокласики (особливо яскраво це виявилось в ідеях австрійської економічної школи) підтримували макроекономіку лише тією мірою, якою ці побудови логічно впливали з діяльності відособлених індивідів. Неокласики виказували крайній скептицизм щодо економічного значення великомасштабних агрегатних показників ("бездіяльних агрегатів", за їхнім висловлюванням). Проте Велика депресія 1930-х років докорінним чином змінила ситуацію в економічній науці. На перший план об'єктивно вийшла макроекономічна теорія, і рано чи пізно неокласична концепція мала дати відповідь на цей виклик. Парадоксально, але й під час Великої депресії представники неокласичної науки продовжували наполягати на необхідності підвищення рівня заощаджень і зменшення споживання як передумов поживлення економіки. М.Фрідмен пізніше пояснював Велику депресію масштабним падінням грошової пропозиції.

У другій половині ХХ століття центральною проблемою в неокласичній макроекономічній теорії стає монетаризм (М.Фрідмен, К.Бруннер, А.Мелцер). Монетаризм почався, як пише М.Блауг, з фрідменівського тлумачення (1956) кількісної теорії грошей, відповідно до якої гроші – це одне з багатьох способів збереження багатства, а попит на гроші слід розглядати як особливий аспект теорії капіталу¹⁴. В основі монетаризму лежить постулат, згідно з яким найпотужнішим фактором, що впливає на економічну активність, є зміна грошового запасу.

Фундаментальною передумовою макроекономічної теорії монетаризму є принцип нейтральності грошей, тобто економічні агенти повинні приймати рішення виключно на підставі реальних оцінок, не маючи жодних "грошових ілюзій". Будь-які інфляційні тенденції в цих умовах перевертають макроекономічні процеси і не дозволяють забезпечити макроринкову рівновагу. Прихильники монетаризму на перше місце в системі макроекономічної політики ставили монетарну політику.

¹⁴ Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе. – М., 1994. – С. 639.

У 1970-х роках теоретична критика кейнсіанської макроекономіки з боку монетаристів була спричинена явною нездатністю неокейнсіанців розв'язати проблему стагфляції. Необхідність дати науковій відповіді на питання подолання стагфляції й відродила неокласичну макроекономіку в особі монетаризму. М.Фрідмен був одним із перших, хто відстоював нові теоретичні погляди.

Монетаризм вважав за необхідне для макроекономічної стабілізації підтримувати стійкий темп зростання грошової маси, який має відповідати довгостроковому темпу зростання ВВП.

Посилення впливу монетаризму в 1980–1990-х роках виявилось, насамперед, у неокласичних підходах Міжнародного валютного фонду і Світового банку до оцінки стану всесвітнього господарства. Програми МВФ для країн, що розвиваються, здебільшого були зосереджені на короткостроковій перспективі. Головною їх метою було приведення сукупних витрат і ВВП країни у взаємну відповідність для того, щоб скоротити попит на імпорт і вивільнити ресурси для експорту. В основі таких програм лежала теорія лібералізації зовнішньої торгівлі, відповідно до якої країни, що розвиваються, виграють від вільної торгівлі з іншим світом.

Особливістю неокласичної теорії є активне розроблення мікроекономічних засад макроекономіки. Значну роль у розвитку мікроекономічних проблем макроекономіки відіграла праця "Мікроекономічні засади зайнятості та теорії інфляції", підготовлена 1970 року під науковою редакцією Е.Фелпса¹⁵.

Важливе місце в сучасній неокласичній теорії макроекономіки посідає поняття природної норми безробіття. Мається на увазі, що безробіття має певний природний рівень, який визначається факторами, що не залежать від макроекономічної політики.

Ідею природного рівня безробіття незалежно один від одного висунули Е.Фелпс і М.Фрідмен. Ідеться про макроекономічну категорію NAIRU (Non Accelerating Inflation Rate of Unemployment – рівень безробіття, за якого не виникає зростання інфляції), відповідно до якої економічна система прийде до стану повної зайнятості, тільки-но з'явиться час для пристосування заробітної плати до рівноважного значення. В моделях, які використовують поняття NAIRU, по суті, не залишається місця для стабілізаційної політики, під якою розуміють управління сукупним попитом.

Віхою в розвитку неокласики після кейнсіанської революції стала поява теорії очікувань. Очікування (expectations) – припущення чи міркування щодо майбутніх значень макроекономічних змінних. У макроекономічному середовищі, яке об'єктивно характеризується невизначеністю, аналіз економічної поведінки суб'єкта передбачає обов'язкове врахування очікувань.

Теорія раціональних очікувань уперше була обґрунтована 1961 року у статті Дж.Ф.Мута, присвяченій рынкам товарів і цінних паперів. Мут показав, що економічні агенти формують свої очікування на підставі такої

¹⁵ Microeconomic Foundations of Employment and Inflation Theory / Ed. By Phelps E.S. – N.Y., 1970.

самої інформації, яка є в розпорядженні уряду, а отже, діють так, щоб нейтралізувати будь-яку спробу систематичного втручання в економіку.

1972 року Р.Лукас, Т.Сарджент і Н.Уоллес відродили поняття раціональних очікувань Дж.Мута і ввели їх у макроекономічні моделі. Загально-визнаним стало положення про те, що економічні агенти можуть формувати уявлення про майбутній рівень цін шляхом аналізу поточних змін грошової пропозиції. Пропозиція праці при цьому безпосередньо пов'язується з очікуваною реальною заробітною платою. Макроекономічна політика за цих умов спрямована більше на стабілізацію очікувань, ніж на повну зайнятість або стабільність цін.

Р.Лукас і Т.Сарджент виступили також із теорією реального економічного циклу, яка спирається на дію комплексу реальних макроекономічних факторів. Ф.Кюдланд і Е.Прескот у подальшому розвинули теорію реальних ділових циклів.

Вагомим внеском у теорію економічного зростання стала неокласична модель Р.Солоу. Вчений відійшов від ідеї нерівноваги короткострокового характеру і поставив на перший план дослідження довгострокових тенденцій економічної динаміки.

Неокласична теорія макроекономіки, яка ґрунтується на ідеях раціональних очікувань і конкурентних ринків, була і залишається важливою і перспективною. Видається, що вирішальне значення в майбутньому матиме не взаємна критика основних концепцій теорії макроекономіки, а об'єднання (там, де це необхідно) їх позицій в інтересах формування ефективної макроекономічної політики держави.

3.3. Теорія макроекономічної політики держави

Економічна політика є процесом реалізації суспільних інтересів, сформованих у контексті певних цінностей та потреб.

Базова теорія економічної політики була розроблена в 1950-х роках видатним голландським економістом Я.Тінбергеном¹⁶. Ця теорія передбачала органічний взаємозв'язок трьох параметрів: цільові показники – інструменти політики – модель економіки. Основними цільовими показниками економічної політики були випуск та інфляція. В подальшому Р.Манделл розвинув головні ідеї базової теорії економічної політики. Те, що в реальній дійсності різні інструменти економічної політики перебувають під контролем різних урядових органів, істотно змінює, за Р.Манделлом, теоретичне розуміння сутності економічної політики. Р.Лукас показав, що в разі зміни економічної політики змінюються і закономірності формування очікувань. Е.Фелпс висунув ідею міжчасового вибору в економічній політиці.

У теорії макроекономіки традиційно прийнято виокремлювати лише два види (інструменти) макроекономічної політики: фіскальну і монетарну. Економічна політика виявляється через здійснення урядом дій і заходів із регулювання економіки.

¹⁶ Див.: *Tinbergen J. On the Theory of Economic Policy.* – Amsterdam: North Holland, 1952; *Tinbergen J. Economic Policy: Principles and Design,* 1956.

Якщо розглядати сутність і зміст економічної політики в контексті теорії ігор¹⁷, то стає очевидним, що політика є моделлю безперервної гри, яка постійно повторюється у відповідь на зміни макроекономічної ситуації та стохастичні збурення в економіці. При цьому має забезпечуватися спадкоємність макроекономічної політики, адже рівень соціально-економічного розвитку країни не підвладний різким змінам. Отже, економічна політика не зводиться до моделі "одноразової" гри.

Теорія часової непослідовності політики (time-inconsistent policy) Ф.Кюдланда і Е.Прескотта виникла в контексті макроекономічної моделі раціональних очікувань. У силу того, що політика є не одноразовою подією, а послідовним процесом, перед державною владою постає питання міжчасового вибору – насамперед, вибору між поточними втратами і майбутніми перевагами¹⁸.

У сфері макроекономічної політики 1950–1960-і роки стали триумфом кейнсіанських ідей, адже основною для всіх західних країн стала політика підтримання повної зайнятості. Кейнсіанська макроекономічна модель стала загальноновизнаним теоретичним обґрунтуванням економічної політики держави. Її головна ідея – активні дії уряду, спрямовані на розширення сукупного попиту на етапі рецесії (кризи) та його обмеження у фазі піднесення і викликаного ним зростання цін. Основним інструментом такого регулювання було визначено фіскальну політику – податки і державні видатки, бюджетний дефіцит. Згідно з кейнсіанською теорією, монетарна політика мала пристосовуватися до фіскальної і доповнювати її.

Тривале кейнсіанське лікування хвороб ринкової системи, які гостро виявилися під час Великої депресії, відродило здатність економіки західних країн до ефективного саморегулювання й автоматичної настройки. В цих умовах головну роль у макроекономічній стабілізації почала відігравати не фіскальна, а монетарна політика і діяльність центрального банку. В сучасній макроекономіці однією з основних проблем економічної політики стала довіра. Вважається, що уряди схильні до створення надмірних дефіцитів і до інфляційного фінансування і що їх дії, як правило, є непослідовними.

Р.Манделл описав залежність фіскальної та монетарної політики від режиму валютних курсів (фіксованого і плаваючого), що було дуже важливо для умов глобалізації та високої мобільності капіталів.

Макроекономічній політиці притаманний тривалий часовий "горизонт", саме завдяки цьому держава може здійснювати дієвий регулювальний вплив на розвиток національної економіки. Довірою буде користуватися послідовна в часі політика, яка не породжує в майбутньому стиму-

¹⁷ Теорію ігор використовують у макроекономічних моделях для аналізу свідомих взаємодій суб'єктів.

¹⁸ Див., напр.: *Prescott E. Should Control Theory Be Used for Economic Stabilization? // Optimal Policies, Control Theory and Technology Exports. Ed K.Brunner A.H.Meltzer, Canneqie-Rochester Conference Series on Public Policy. – 1977. – № 7. – P. 13–38.*

лів порушувати прийняті зобов'язання. Проте витрати на забезпечення послідовності економічної політики можуть бути досить суттєвими¹⁹.

У макроекономічній теорії значну увагу приділяють проблемі лагу часу між розробленням і реалізацією економічної політики. Під лагом, як правило, розуміють проміжок часу між ухваленням державних заходів, їх реалізацією і реальними результатами. Зміна політичних параметрів справляє вплив на обсяг ВВП лише через певний (часто досить тривалий) проміжок часу. Передбачити часовий лаг здійсненого заходу на практиці дуже важко.

Виокремлюють два види лагів політики: 1) внутрішній – період від моменту виникнення збурення в економіці до моменту ухвалення відповідних заходів макроекономічної політики; 2) зовнішній – період від моменту ухвалення заходів макроекономічної політики до моменту, коли ці заходи вплинуть на обсяг виробництва, зайнятість і рівень цін²⁰. Тривалі лаги, пов'язані з застосуванням бюджетно-монетарного інструментарію, безперечно, ускладнюють процес і, головне, погіршують наслідки реалізації макроекономічної політики. Важливими є такі види часових лагів, як затримка розпізнавання, затримка здійснення (реакції), затримка передавання²¹.

Вплив часових лагів слід завжди брати до уваги. Серед лагів, які сповільнюють вплив економічної політики на стан економіки, найбільш значущими є такі: лаг спостереження (період, потрібний державі для збору інформації про те, що відбувається в економіці), лаг підтвердження (проміжок часу, необхідний для того, щоб уточнити тенденцію розвитку економічної кон'юнктури), лаг законодавчої процедури (час для законодавчого затвердження обраної політики), лаг здійснення (період, потрібний владі для здійснення накреслених заходів економічної політики), лаг впливу (час для того, щоб заходи державної політики вплинули на економіку)²².

Цікавим є аналіз ефектів (наслідків) очікуваної та неочікуваної макроекономічної політики. В неокласичній теорії під впливом постулату про апріорну неефективність економічної політики переважає думка, що лише неочікувана політика може впливати на обсяг сукупного випуску. Натомість посткейнсіанська теорія обґрунтовує моделі впливу й очікуваної економічної політики на обсяги випуску²³. Безумовно, відмінності між ефектами очікуваної та неочікуваної макроекономічної політики є.

Важливе значення в теорії макроекономіки має розмежування між дискреційною і не дискреційною макроекономічною політикою.

¹⁹ Карри Д., Ливайн П. Международная координация макроэкономической политики // Панорама экономической мысли конца XX столетия: В 2-х т. – Т. 1. – СПб, 2002. – С. 599.

²⁰ Панчишин С. Макроекономіка: Навч. посібник. – К., 2001. – С. 526.

²¹ Миллер Р.Л., Ван-Хуз Д.Д. Современные деньги и банковское дело. – М., 2000. – С. 715–716.

²² Мишкин Ф. Экономическая теория денег, банковского дела и финансовых рынков. – М., 1999. – С. 704–705.

²³ Там же. – С. 755–756.

Дія макроекономічної політики може базуватися на правилах (policy rule)²⁴ або здійснюватися на підставі дискреційних форм (ad hoc). 1977 року Ф.Кюдланд і Е.Прескот на підставі теорії непослідовності політики в часі розкрили зміст правил і дискреційних дій²⁵. Правила визначають вибір певних рішень у кожний момент часу. За дискреційної ж політики органи влади застосовують свободу дій, виходячи з обставин, тобто володіють свободою вибору певних інструментів у кожний момент часу. Безумовно, реалізація (дотримання) твердого і дієвого правила на практиці далеко не просте завдання; воно обмежує можливості владного органу щодо ухвалення ним рішень відповідно до обставин. У теорії макроекономіки вже багато років точиться дискусія про те, яка політика ефективніша – та, що заснована на жорстких правилах і нормах, або та, за якої рішення щодо здійснення тих чи тих заходів ухвалюють залежно від обставин, зокрема від поточного макроекономічного стану.

Кейнсіанська теорія розглядала макроекономічну політику здебільшого з точки зору її дискреційного характеру, що забезпечувало урядам, які діяли на підставі кейнсіанських підходів, кращі умови для маневрування між різними, часто альтернативними, макроекономічними цілями. В неокласичній теорії, навпаки, головне значення має здійснення не дискреційної політики.

Дискреційна політика передбачає повну поінформованість владних органів щодо часу і величини ефекту своїх дій. Інакше кажучи, владні інститути повинні мати вибір найкращих рішень за даних обставин, а також вірно оцінювати ситуацію наприкінці періоду дії заходів економічної політики.

Ухвалення правил обмежує дискреційні рішення владних інститутів, які залежать від обставин. Звичайно, такі правила знижуватимуть гнучкість макроекономічної політики в разі виникнення непередбачуваних обставин. Проте вважають, що це принесе меншу шкоду, ніж довільні дії відповідних владних інститутів. Узгоджена система правил виконує роль ефективного "дисциплінуючого засобу" стосовно поведінки владних інститутів.

У теорії макроекономіки існує проблема поєднання сталості та гнучкості правил. Важливо в самі правила "вбудувати" певну гнучкість. У цьому зв'язку розрізняють фіксовані правила і правила з оберненим зв'язком. Фіксовані правила є постійними, тобто не змінюються за зміни стану економіки. Правила з оберненим зв'язком припускають зміни змісту політики залежно від зміни макроекономічного стану, але ці зміни мають здійснюватися згідно з наперед встановленою формулою²⁶.

Через розроблення макроекономічної політики реалізується практична функція теорії макроекономіки.

²⁴ Див., напр., широко відому працю: *Buchanan J., Brennan G. The Reason of Rules.* Cambridge: Cambridge University Press, 1985.

²⁵ *Kydland F.E., Prescott E.C. Rules rather than Discretion: The Inconsistency of Optimal Plans // Journal of Political Economy.* – 1977. – Vol. 85. – P. 473–492.

²⁶ *Сакс Дж.Д., Ларрен Ф.Б. Макроекономіка. Глобальний підход.* – М., 1999. – С. 667.

Безумовно, навчальний курс макроекономіки має містити всі новітні досягнення макроекономічної теорії. В ньому не можуть не поєднуватися успіхи наукових досліджень у рамках посткейнсіанського і неокласичного напрямів. Очевидно, що можна говорити про синтетичний характер змісту такої сучасної навчальної дисципліни, як макроекономіка.

Запитання для самоперевірки (самоконтролю)

1. Розкрийте основний зміст кейнсіанської теорії макроекономіки. Чому загальноприйнятим стало положення про кейнсіанську революцію в економічній науці?
2. Охарактеризуйте політико-економічні рекомендації кейнсіанської теорії макроекономіки для урядів розвинених країн.
3. У чому виявилось оновлення кейнсіанської теорії макроекономіки у другій половині XX століття?
4. Чому в макроекономічній теорії таке важливе значення має закон ринків Ж.Б.Сея?
5. Розкрийте основний зміст неокласичної теорії макроекономіки.
6. Охарактеризуйте політико-економічні рекомендації неокласичної теорії макроекономіки для урядів різних країн.
7. Розкрийте сутність макроекономічної політики держави.
8. Як Ви розумієте проблему лагу часу щодо макроекономічної політики?
9. Яка різниця між дискреційною і не дискреційною макроекономічною політикою?